

ВПЛИВ ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА
НА СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТКУ РЕГІОНУTHE INFLUENCE OF INSTITUTIONAL ENVIRONMENT
ON THE SOCIAL DEVELOPMENT OF THE REGION

У статті розглянуто особливості впливу сучасного інституційного середовища на розвиток соціальної інфраструктури регіону. Визначено основні напрямки формування інституційного середовища, які сприяють розвитку соціальної інфраструктури. Окреслено основні складові інституційного середовища: політично-правова, економічна і соціокультурна. Визначена низка інституційних обмежень якісного формування інституційного середовища, зумовлена сучасним станом регулювання розвитку соціальної інфраструктури регіону. Визначена значимість активності населення в модернізації соціальної інфраструктури. Окреслено, ефективність функціонування інституту місцевого самоврядування в модернізації соціальної інфраструктури. Запропоновано етапи модернізації соціальної інфраструктури регіону, а саме: науково-дослідний, прогностно-аналітичний, організаційно-правовий; впроваджувальний та моніторингово-коригувальний. Запропоновано напрями регіональної політики модернізації соціальної інфраструктури за рівнями управління відповідно до визначених етапів.

Ключові слова: регіон, соціальна інфраструктура, інституційне середовище, модернізація, ресурси.

В статье рассмотрены особенности влияния современного институционального

среды на развитие социальной инфраструктуры региона. Определены основные направления формирования институциональной среды, способствующие развитию социальной инфраструктуры. Определены основные составляющие институциональной среды: политическая, правовая, экономическая и социокультурная. Определен ряд институциональных ограничений качественного формирования институциональной среды, обусловленная современным состоянием регулирования развития социальной инфраструктуры региона. Определена значимость активности населения в модернизации социальной инфраструктуры. Определены эффективность функционирования института местного самоуправления в модернизации социальной инфраструктуры. Предложено этапы модернизации социальной инфраструктуры региона, а именно: научно-исследовательский, прогностно-аналитический, организационно-правовой; внедренческий и мониторингово-корректирующий. Предложены направления региональной политики модернизации социальной инфраструктуры по уровням управления в соответствии с предложенными этапами.

Ключевые слова: регион, социальная инфраструктура, институциональная среда, модернизация, ресурсы.

УДК 332.14:36:330.342.146

Пригодюк О.М.

к.е.н., старший викладач кафедри менеджменту та бізнес адміністрування та кафедри економічної кібернетики та маркетингу
Черкаський державний технологічний університет

The features of the influence of the modern institutional environment on the development of social infrastructure in the region. It is noted that institutional conditions determine the development of social infrastructure without being one of its elements. Institutional conditions contribute to the development of social infrastructure, ensuring compliance with the rule of law and the rule of law, a single legal field for different groups of the population, openness and transparency in the activities of government agencies, creating favorable conditions for the development of entrepreneurship, reducing the risks of business entities. The main directions of formation of the institutional environment that contribute to the development of social infrastructure. The formation of the institutional environment for the formation and development of social infrastructure in the region includes the following areas: political, legal, economic and socio-cultural. A number of institutional limitations of the qualitative formation of the institutional environment, due to the current state of regulation of social infrastructure in the region. The importance of activity of the population in the modernization of social infrastructure is determined. It is emphasized that the effective functioning of the Institute of local self-government in the interests of the population contributes to the formation of socio-economic institutional environment of modernization of social infrastructure. It is noted that the main task of the formation of the institutional environment for the modernization of social infrastructure is to create direct conditions to support these processes in the form of improving the efficiency of regional government and local self-government, rational use of municipal property, attracting private capital, the formation of an optimal system of interaction of local, regional and state authorities. The successive stages of modernization of the social infrastructure of the region, namely: research, forecasting, analytical, organizational and legal; implementation and monitoring and correction. The directions of regional policy of modernization of social infrastructure by levels of management according to certain stages are offered.

Key words: region, social infrastructure, institutional environment, modernization, resources.

Постановка проблеми. Соціальний розвиток регіону передбачає вирішення низки головних завдань спрямованих на задоволення умовами життя населення, таких як поліпшення суспільного добробуту, покращення умов праці, побуту, можливості організації відпочинку, отримання освіти, медичних послуг та інше. Розвиток соціальної інфраструктури один з найкращих показників підвищення якості життя населення.

Однак сучасний розвиток соціальної інфраструктури відрізняється своїм асиметричним розвитком сфер соціальної інфраструктури що вимагає проведення модернізації у соціально значимих

напрямках розвитку відповідно до сучасних умов соціально-економічного розвитку регіону. Модернізація у сучасному сенсі передбачає оновлення технологій, інститутів, соціально-економічних та політичних відносин.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Розвиток положень інституціональної теорії в контексті створення інституційного середовища для економічної трансформації та модернізації розглядався в дослідженнях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців: А.Н. Анісімова, Є.Г. Бакланової, М.С. Данько, В.Є. Дементьєва, О.В. Длугопольського, В.Д. Дрозда, К.З. Назирова,

Д. Норта, В.В. Сіліна, Г. Скворцової, А.Є. Шастітка, Н.В. Юргеля та інших. У них розкриті окремі аспекти формування інституційного середовища з метою забезпечення економічного зростання та розвитку бізнесу, інноваційного розвитку, розвитку соціальної інфраструктури тощо.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування впливу інституційного середовища на соціальний розвиток регіону шляхом модернізації соціальної інфраструктури регіону.

Виклад основного матеріалу. В умовах сучасних перетворень пріоритетним завданням і базовим імперативом модернізації соціальної інфраструктури регіону є формування сприятливого інституційного середовища разом із консолідацією організаційно-кадрових, науково-інформаційних ресурсів, трансформацією наявних параметрів взаємодії бізнес – спільноти, місцевої громадськості і державних (регіональних, місцевих) органів влади.

Зазначимо, що інституційні умови детермінують розвиток соціальної інфраструктури, не будучи при цьому одним із її елементів. Інституційні умови сприяють розвитку соціальної інфраструктури, забезпечуючи дотримання правопорядку і законності, єдиного правового поля для різних груп населення, відкритості і прозорості в діяльності владних структур, створюючи сприятливі умови для розвитку підприємництва, зменшення ризиків суб'єктів господарювання.

Ефективне інституційне середовище споможне забезпечити функціонування стійких соціальних зв'язків і відносин, спрямованих на досягнення високого рівня задоволеності населення соціальними послугами, як наслідок підвищення рівня і якості життя населення, уповільнення чи припинення міграції населення.

Формування інституційного середовища, що сприяє формуванню і розвитку соціальної інфраструктури регіону, включає в себе напрями за такими складовими: політично-правова, економічна і соціокультурна [1, с. 66].

Зміни політично-правової складової інституційного середовища передбачають підвищення ефективності управлінської діяльності, дійсне розширення функціональних можливостей органів регіонального управління та місцевого самоврядування в розвитку соціальної інфраструктури, забезпечення правопорядку, зменшення адміністративних бар'єрів для бізнесу, прозорість і відкритість взаємодії влади і суб'єктів господарювання, підвищення транспарентності бюджетних фінансових потоків, спрямованих на розвиток соціальної інфраструктури, консолідацію зусиль влади і населення.

Економічна складова інституційного середовища повинна забезпечити скорочення ризиків підприємницької діяльності, захист прав влас-

ності, формування конкурентного середовища для суб'єктів господарювання, створення умов залучення приватного капіталу в розвиток соціальної інфраструктури [2, с. 57].

Не менш важливим, але і найбільш складним є подолання соціокультурних інституційних обмежень, які відображають соціально-економічні та соціально-політичні перетворення. Ціннісні орієнтації, моральні норми, менталітет населення опосередковано впливає на процеси модернізації соціальної інфраструктури регіону. Такі цінності як повага прав власності, чесність при укладанні договорів, дотримання контрактів, усунення корупції, високий рівень відповідальності і пріоритети суспільних інтересів у діяльності владних структур, активність населення формують інституційне середовище більше, ніж правові норми.

Однак якісному формуванню інституційного середовища перешкоджає низка обмежень, зумовлених сучасним станом регулювання розвитку соціальної інфраструктури регіону (таблиця 1) [6, с. 284].

Обмеження розвитку соціальної інфраструктури регіону, окремих адміністративно-територіальних одиниць пов'язані, насамперед, з проблемами і дисбалансами інституційного характеру: відсутність ефективного ресурсного забезпечення діяльності органів місцевої влади, деформація відносин з регіональними та державними органами влади, кризою довіри населення до влади.

Інституційні можливості органів регіонального управління та місцевого самоврядування в процесах модернізації соціальної інфраструктури визначаються їх організаційною самостійністю і забезпеченістю фінансовими, економічними і кадровими ресурсами. Зокрема, недостатньо чітка визначеність правового поля щодо визначення характеру комунальної власності є одним із найбільш суттєвих обмежень процесів модернізації соціальної інфраструктури регіону [3, с. 98].

Ефективне використання комунальної власності є найбільш значущим фактором модернізації соціальної інфраструктури з погляду зменшення трансакційних витрат суб'єктами господарювання, діяльність яких пов'язана із суспільними інтересами регіону чи окремої місцевості.

У сучасних умовах реформування місцевого самоврядування в Україні, децентралізації управління економікою інститути місцевого самоврядування потребують активної підтримки населення, подолання негативних стереотипів сприйняття його діяльності, ціннісно-нормативних установок, в основі яких покладена ідентифікація регіональних, місцевих органів влади. Цього можна досягнути забезпеченням формування позитивного іміджу місцевого самоврядування в засобах масової інформації, висвітлення

Інституційні обмеження модернізації соціальної інфраструктури

Інституційні обмеження модернізації соціальної інфраструктури регіону	
Організаційно-правові інституційні обмеження	Нормативно-ціннісні
Політично-правові обмеження:	
<ul style="list-style-type: none"> – відсутність нормативної бази у сфері надання соціальних послуг на місцевому рівні; – відсутній досвід самостійного прийняття рішень органами місцевого самоврядування, пов'язаний із тривалістю реформи децентралізації; – орієнтація діяльності місцевих органів влади не на процеси розвитку соціальної інфраструктури, а на підтримання її функціонування; – значний рівень залежності місцевих бюджетів від державних субвенцій, дотацій, міжбюджетних трансфертів; відсутність мотивації до розвитку підприємництва в регіоні; – недостатньо чітка визначеність правового поля щодо особливостей, пов'язаних з комунальною власністю; – бар'єри для ефективного використання комунальної власності; бар'єри для розвитку туристичної привабливості території з метою формування власних джерел надходжень; – недостатньо повне забезпечення відкритості діяльності регіональних і місцевих органів влади, реальних механізмів надання населенню достовірної інформації; – низька якість організаційної роботи із забезпечення взаємодії населення і влади; – невідповідність декларованих можливостей участі населення в місцевому самоврядуванні реальній практиці громадської участі; – відсутність механізмів гарантування виявлення і врахування інтересів соціальних груп у розвитку певних об'єктів соціальної інфраструктури; – правові і бюрократичні обмеження здійснення громадського контролю за діяльністю регіональних, місцевих органів влади; – відсутність умов для здійснення довгострокового прогнозування та планування розвитку соціальної інфраструктури регіону; недостатній досвід управління на місцевому рівні в умовах децентралізації. 	<ul style="list-style-type: none"> – низький рівень довіри населення органам влади; – патерналістська модель місцевого самоврядування; – конформізм відносно вищих органів державної влади; – недостатня ефективність діяльності місцевих органів влади у сфері збереження і актуалізації культурно-історичних об'єктів регіону; – відсутність у керівників місцевих органів влади установок на партнерські взаємодії з населенням, громадськими об'єднаннями; – низький рівень соціальної відповідальності посадових осіб місцевого самоврядування, соціальна пасивність населення; – низький рівень мотивації до підвищення професійного рівня.
Економічні обмеження:	
<ul style="list-style-type: none"> – низька якість консультативної, інформаційної підтримки проектів державно-приватного партнерства; – низька інвестиційна спрямованість діяльності органів місцевого самоврядування; – правові обмеження місцевої влади у сфері податкового та іншого стимулювання бізнесу; – недостатньо опрацьовані організаційні механізми взаємодії бізнесу і влади; – умови доступу організацій соціальної інфраструктури до довгострокових фінансових ресурсів; – зайві адміністративні бар'єри розвитку об'єктів соціальної інфраструктури, які перебувають у приватній власності 	<ul style="list-style-type: none"> – низький рівень довіри бізнесу органам регіональної та місцевої влади; – недостатній рівень мотивації розвитку підприємництва з боку місцевих органів влади; – низький рівень соціальної відповідальності бізнесу; – низький рівень розвитку форм самоорганізації приватних підприємств у сфері надання населенню інфраструктурних послуг; – корупційні обмеження.

позитивного досвіду його діяльності, подоланням необґрунтованої дискредитації. Однак популяризацією діяльності органів регіональної, місцевої влади, декларуванням їх соціальної значущості, неможливо подолати укорінені в масовій свідомості установки пасивності, недовіри і відчуження щодо органів влади.

Модернізація соціальної інфраструктури в інтересах населення неможлива без участі самого населення в цих процесах, налагодження партнерських відносин між громадськістю і владою. Одним із найбільш ефективних механізмів не тільки формування громадської ініціативи, але і підвищення якості управлінської діяльності з метою модернізації соціальної інфраструктури є інституціоналізація громадського контролю [4].

Отже, активність населення сьогодні є одним із найбільш значущих ресурсів, необхідних для модернізації соціальної інфраструктури. Розвиток таких форм активності, як нормативно-оцінна, організаційна і контролююча діяльність дасть змогу виділити пріоритетні напрями модернізації соціальної інфраструктури, визначити об'єкти першочергового фінансування, задіяти громадськість у процес вирішення проблем облаштування регіону, міських поселень і сільських місцевостей, житлового господарства, забезпечить контроль і підвищення ефективності діяльності місцевих органів влади.

На нашу думку, тільки інститути місцевого самоврядування, які мають фінансові, кадрові, матеріально-технічні ресурси, можуть консолідувати зусилля влади, населення і бізнесу з метою

модернізації соціальної інфраструктури на рівні міських і сільських поселень, адміністративних районів області, регіону загалом. Ефективне функціонування інституту місцевого самоврядування в інтересах населення сприяє формуванню соціально-економічного інституційного середовища модернізації соціальної інфраструктури, що передбачає, передусім, створення умов залучення приватного капіталу в цю сферу, розвиток малого і середнього бізнесу [8].

Елементами інституційного середовища можуть бути:

- підтримка процесів самоорганізації, кооперації підприємницької спільноти;
- формування конкурентного середовища у сферах інфраструктурного комплексу;
- усунення надмірних адміністративних бар'єрів, що перешкоджають розвитку об'єктів соціальної інфраструктури, які перебувають у приватній власності;
- підтримка діяльності організацій, які забезпечують впровадження інноваційних технологій у процесі будівництва і експлуатації об'єктів соціальної інфраструктури (через надання податкових пільг не лише інноваційним підприємствам, але й організаціям, які надають значну фінансову підтримку, участь в акціонерному капіталі інноваційних підприємств та ін.);
- інформаційно-консалтингова підтримка розвитку малого і середнього бізнесу;
- формування умов доступу організацій соціальної інфраструктури до довгострокових фінансових ресурсів.

У сучасних економічних реаліях мікрофінансування діяльності малого бізнесу в пріоритетних для конкретних районів, міст, сільських поселень сферах дало б змогу не тільки сформувати відповідну соціальну інфраструктуру, але і забезпечило б динамічний розвиток підприємництва. Мікрофінансування, у цьому аспекті роботи, передбачає не пряму фінансову підтримку а, передусім, створення механізму забезпечення доступу малого бізнесу до капіталу: надання гарантій з кредитів, забезпечення ефективних комунікацій з банківським сектором з метою довгострокового кредитування малого бізнесу і т.п. [7].

Інституційні зміни, які визначають характер участі бізнесу в розвитку соціальної інфраструктури стосуються не тільки формування його соціальної відповідальності, але й розширення меж взаємовигідного партнерства, що продиктовано необхідністю залучення приватного капіталу в розвиток соціальної інфраструктури.

У процесі модернізації соціальної інфраструктури важливим вважаємо дослідження механізмів взаємодії місцевих органів влади і бізнесу у питаннях розвитку об'єктів соціальної інфраструктури, підвищення якості соціальних послуг, трансфор-

мації стратегії примусу бізнесу до участі в суспільно значущих проектах на основі парадигми соціальної відповідальності в стратегію взаємовигідної співпраці [5].

Ряд питань інституційного характеру не може бути вирішено на регіональному, місцевому рівнях і потребує правового закріплення на державному рівні. До таких питань відноситься формування суспільної безпеки, недоторканість власності, незалежність суду, демонополізація економіки, зменшення трансакційних витрат для підприємців, зниження інвестиційних ризиків, формування умов консолідації інтересів різних соціальних груп.

Важливо зауважити, що ефективність формування і розвитку соціальної інфраструктури регіону значно залежить від узгодженості дій державних, регіональних та місцевих органів влади. На нашу думку, державна і регіональна політика в сфері розвитку і модернізації соціальної інфраструктури повинна мати чіткий цілеспрямований характер дій, рішення державних органів влади мають носити прогнозований, системний характер і спиратися на результати достовірного наукового аналізу.

На наше переконання, модернізація соціальної інфраструктури регіону повинна відбуватися відповідно до таких етапів: науково-дослідний етап; прогнозно-аналітичний; організаційно-правовий; впроваджувальний та моніторингово-коригувальний. Структурні елементи і напрями реалізації регіональної політики модернізації соціальної інфраструктури наведено в таблиці 2. При цьому треба зазначити, що напрями діяльності державних органів влади, які виходять за сферу регіонального управління, ми розглядаємо як необхідні умови для реалізації регіональної політики модернізації соціальної інфраструктури [6].

Першим етапом вдосконалення регіональної політики щодо модернізації соціальної інфраструктури повинен стати науково-дослідний. На цьому етапі необхідно провести повне дослідження соціальної інфраструктури регіону в системній взаємодії з навколишнім середовищем. Потрібно визначити тип регіону, сучасний стан об'єктів соціальної інфраструктури, рівень задоволеності населення соціальними послугами. Доцільним, на нашу думку, буде проведення дослідження системи соціальної інфраструктури на предмет її відповідності вимогам до якості надаваних послуг і задоволеності населення рівнем розвитку соціальної інфраструктури.

Такий аналіз може бути відправною точкою для:

- реструктуризації установ соціальної інфраструктури;
- побудови міжгалузевої взаємодії між установами соціальної інфраструктури;
- формування вертикальних і горизонтальних схем взаємодії між установами соціальної інф-

Напрями регіональної політики модернізації соціальної інфраструктури Черкаського регіону

Етапи	Напрями регіональної політики модернізації соціальної інфраструктури за рівнями управління
Науково-дослідний	Державний рівень управління (формуються умови): – моніторинг установ соціальної інфраструктури за параметрами кількості та якості надаваних послуг.
	Регіональний рівень управління: – удосконалення інституційного середовища для сприяння розвитку соціальної інфраструктури регіону; – створення єдиної інформаційної бази щодо розвитку соціальної інфраструктури регіону, виявлення міжтериторіальних диспропорцій розвитку соціальної інфраструктури; – удосконалення системи підготовки молоді до умов регіонального ринку праці.
	Місцевий рівень управління: – конкретизація завдань з формування соціальної інфраструктури на рівні міських і сільських поселень, адміністративних районів області.
Прогнозно-аналітичний	Державний рівень управління (формуються умови): – формування загальної концепції, що орієнтує інститути соціальної інфраструктури на розвиток в умовах сучасних економічних трансформацій (нині в Україні діє понад 150 законів, в яких розглянуто окремі питання управління соціальною інфраструктурою); – формування рівних умов доступності соціальних послуг незалежно від місця проживання, дотримання принципів соціальної справедливості і т.п.
	Регіональний рівень управління: – формування таких параметрів розвитку соціальної інфраструктури, які були б релевантні очікуванням і потребам населення; – створення програм, прогнозів розвитку соціальної інфраструктури за сферами діяльності; – покращення підготовки кадрів для потреб регіональної економіки, зокрема розвиток системи освіти впродовж життя; – забезпечення доступності транспортних послуг незалежно від місця проживання, підвищення якості транспортного обслуговування, зокрема, для осіб з обмеженими можливостями, підвищення рівня безпеки на транспорті.
	Місцевий рівень управління: – прогнозування потреби в об'єктах соціальної інфраструктури, взаємопов'язане з розвитком соціально-економічної системи міських і сільських поселень, адміністративних районів області; – створення умов для підвищення рівня освіти сільського населення; – підвищення рівня доступу населення віддалених та малозаселених територій до основних адміністративних та інших послуг.
Організаційно-правовий	Державний рівень управління (формуються умови): – законодавче закріплення податкових пільг за підприємствами, що інвестують кошти в розвиток соціальної інфраструктури регіону; – розробка механізму участі бізнес структур у сферах діяльності соціальної інфраструктури; – приведення відповідно до вимог сучасної економіки стандартів надання соціальних послуг.
	Регіональний рівень управління: – оптимізацію територіальної мережі об'єктів соціальної інфраструктури; – організація взаємодії підприємств реального сектора економіки й інститутів соціальної інфраструктури; – розробка стратегічної програми просування іміджу регіону, окремих його місцевостей, зокрема Чигиринщини, Канівщини, як привабливої туристично-рекреаційної території.
	Місцевий рівень управління: – оновлення матеріально-технічної бази об'єктів соціальної інфраструктури; – підвищення кваліфікації персоналу організацій, установ, що регулюють і керують розвитком соціальної інфраструктури; – підвищення якості надання соціальних послуг.
Впроваджувальний	Реалізація напрямів з метою підвищення рівня розвитку соціальної інфраструктури та забезпечення якісними послугами населення території.
Моніторингово-коригувальний	Державний рівень управління (формуються умови): Складання методичних рекомендацій щодо формування інфраструктурних об'єктів відповідно до кожної сфери соціальної інфраструктури.
	Регіональний рівень управління: Створення експертних рад з представників Департаменту регіонального розвитку, Черкаського центру розвитку місцевого самоврядування, зацікавлених бізнес структур (наявних і потенційних партнерів у реалізації соціальних проектів), громадських діячів з питань результативності реалізації напрямів модернізації соціальної інфраструктури, внесення змін і доповнень у подальшу програму розвитку соціальної інфраструктури регіону.
	Місцевий рівень управління: Створення місцевих рад по мережевій взаємодії ОТГ.

раструктури та обміну інформаційними, матеріально-технічними й кадровими ресурсами;

– визначення форм і методів залучення реального сектора економіки в процес модернізації соціальної інфраструктури та ін.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, основним завданням формування інституційного середовища модернізації соціальної інфраструктури є як створення прямих умов підтримки цих процесів у вигляді підвищення ефективності діяльності органів регіонального управління та місцевого самоврядування, раціонального використання комунальної власності, залучення приватного капіталу, формування оптимальної системи взаємодії місцевих, регіональних і державних органів влади, так і формування умов, які опосередковано впливають на розвиток соціальної інфраструктури, таких як ціннісні орієнтації, моральні норми тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Борщевський В.В., Чемерис В.А. Модернізація соціальної інфраструктури села в контексті нарощування економічного потенціалу сільських територій та еволюції аграрного ринку регіону. *Регіональна економіка*. 2015. № 1. С. 64–70.
2. Заблодская И.В., Восканов М.Э. Закономерности и пути развития социально-экономических систем в условиях изменения институциональной среды. *Founded and edited by Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg*. 2016. № 3. С. 55–61.
3. Куценко В.І., Гаращук О.В. Соціальний розвиток у контексті людиноцентристської економічної парадигми. *Економіка та держава*. 2011. № 5. С. 96–101.
4. Лібанова Е.М. Соціальні проблеми модернізації української економіки. *Демографія та соціальна економіка*. 2012. № 1 (17). С. 5–22.
5. Мельничук Д.П. Людський капітал: пріоритети модернізації суспільства у контексті поліпшення якості життя населення: монографія. Житомир: Полісся, 2015. 564 с.
6. Пригодюк О.М. Інституційні обмеження модернізації соціальної інфраструктури регіону. *Причорноморські економічні студії: наук. журн. Одеса: Причорноморський наук.-досл. ін-т економіки та інновацій*, 2017. Вип. 17. С. 282–286.
7. Васильєв О.В. Методологія і практика інфраструктурного забезпечення функціонування і розвитку регіонів України : монографія. Харків : ХНАМГ, 2007. 341 с.
8. Пакуліна А.А. Специфіка державного регулювання соціальної сфери у сучасній змішаній економіці. *Економічний простір*. 2012. № 65. С. 111–116.